

**FRANZ KAFKA HIKOYALARI TARJIMASIDA
METAFORALARNING LINGVOPOETIK
TRANSFORMATSIYASI: NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA
O'GIRISH JARAYONI TAHLILI**

Tagayeva Xilola Ilxomovna

Toshkent xalqaro Vestminster universiteti qoshidagi
akademik litsey nemis tili o'qituvchisi

O'zDJTU magistranti

hilolatagayeva1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15673342>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-June 2025 yil

Ma'qullandi: 10-June 2025 yil

Nashr qilindi: 16-June 2025 yil

KEY WORDS

*metafora, Kafka, tarjima
nazariyasi, poetik ekvivalentlik,
evrilish, ochlik san'atkori,
lingvopoetika*

ABSTRACT

Ushbu maqola Franz Kafka ijodidagi metaforalarning o'zbek tiliga tarjimasini lingvopoetik va tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil etadi. Kafka uslubining semantik zichligi, surrealistik obrazlar va sintaktik murakkabligi tarjimada funksional va estetik yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot Die Verwandlung ("Evrilish") va Ein Hungerkünstler ("Ochlik san'atkori") hikoyalari asosida olib borilib, ularning o'zbekcha tarjimalari lingvopoetik va intersemiotik mezonlar asosida tahlil qilinadi. Maqola metaforani tarjimada semantik emas, balki poetik va madaniy ekvivalentlik asosida qayta yaratish zarurligini asoslaydi hamda tarjimonda ijodkorlik pozitsiyasini ta'kidlaydi.

Franz Kafka ijodi XX asr Yevropa adabiyotining eng muhim hodisalaridan biri sanaladi. Uning asarlari modernizm davridagi adabiy inqiroz kayfiyatini mujassam etib, insonning ichki ziddiyatlari, jamiyat bilan bo'lgan murakkab munosabatlari va hayotning absurdlashgan mazmunini o'ziga xos estetik shaklda aks ettiradi. Kafka uslubi semantik zichlik, sintaktik noaniqlik va ironik qatlamlar bilan ajralib turadi; bu jihatlar ayniqsa, metafora darajasida eng yuqori badiiy ifodasini topadi. Kafka hikoyalaridagi metaforalar oddiy badiiy bezak emas, balki asarning semantik o'qi va strukturaviy asosini tashkil etadi. "Die Verwandlung" ("Evrilish") hikoyasida bosh qahramonning hasharotga aylanishi voqeasi insoniylikdan voz kechish, ijtimoiy begonalashuv va oila ichidagi rad etilishning allegorik tasviridir. Bunday ko'p qatlamli va murakkab metaforik birliklar tarjimada nafaqat lingvistik, balki madaniy va estetik kompetensiyani talab qiladi.

Afsuski, Kafka asarlari o'zbek tiliga tarjima qilinganida, metaforalarni yetkazishda ko'pincha so'zma-so'z yondashuv qo'llaniladi. Bu esa ular orasidagi semantik chuqurlik, madaniy konnotatsiya va poetik funksiya yo'qolishiga olib keladi. Shu bois, Kafka ijodini tarjima qilishda klassik semantik ekvivalentlik yetarli emas. Tarjimonning vazifasi — metaforalarni ruhiy, stilistik va madaniy jihatdan qayta yaratish, ularni yangi til va madaniyat kontekstida poetik funksiyasini saqlagan holda moslashtirishdir. Mazkur maqola Kafka hikoyalaridagi metaforik tuzilmalarning o'zbek tiliga ko'chirilishini lingvopoetik va funksional yondashuv asosida tahlil qiladi. Unda Kafka uslubining tarjimada qanday o'zgarishga uchrashi va metaforalarning semantik emas, balki funksional va estetik ekvivalentlik asosida qayta

yaratilishi lozimligi asoslab beriladi. Bu yondashuv tarjima amaliyotida estetik sadoqatni ta'minlash va madaniyatlararo muloqotda muallif uslubini saqlash nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Franz Kafka ijodi XX asr Yevropa modernizm adabiyotining markazida turgan murakkab fenomen bo'lib, inson ruhiyatidagi noaniqlik, ijtimoiy begonalashuv va mavjudlikning ma'nosizligi kabi tushunchalarni o'ziga xos estetik shaklda ifoda etgan. Uning hikoyalarida metafora oddiy badiiy bezak emas, balki inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarni ifodalovchi semantik o'q sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, "Die Verwandlung" ("Evrilish") va "Ein Hungerkünstler" ("Ochlik san'atkori") kabi asarlarida metaforalar orqali Kafka chuqur psixologik va falsafiy izlanish olib boradi. Tarjimashunoslikda metaforaning tarjimadagi o'rne bahsli bo'lib, asosan semantik ekvivalentlik va funksional/poetik ekvivalentlik asosida talqin etiladi. M. L. Larson (1998) metaforani madaniy va kontekstual moslik asosida tarjima qilish zarurligini ta'kidlab, tarjimada madaniy kompetensiyani ustuvor deb biladi. Peter Newmark (1988) esa metaforani poetik effektni saqlagan holda, kerak bo'lsa, muqobil metafora yoki izohli tarjima bilan almashtirish mumkinligini aytadi. Stanley Corngold (2004) Kafka uslubidagi metaforalarni "zaruriy shakl" konsepsiyasi asosida tahlil qilib, ularni tarjimada semantik emas, poetik va struktural funksiyasi asosida qayta yaratish lozimligini asoslaydi. Kafka metaforalari til sathidagi o'zgarishdan tashqari, madaniyatlararo tafakkur, diniy kodlar va ijtimoiy konnotatsiyalarni o'z ichiga oladi. Masalan, "Die Verwandlung" asarida ishlatilgan "Ungeziefer" metaforasi nemis madaniyatida nopok, rad etilgan mavjudot timsoli bo'lib, uni shunchaki "hasharot" deb tarjima qilish semantik qatlamlarni yo'qotadi. Javlon Islom tomonidan amalga oshirilgan tarjimada bu so'z "dahshatli hasharot" deb berilgan bo'lsa-da, u originaldagi diniy va ijtimoiy rad etilish ma'nolarini yetkazib bera olmaydi. "Ein Hungerkünstler" hikoyasidagi ochlik esa fiziologik holat emas, balki san'at va tan olinmaslik o'rtasidagi kurash metaforasidir. Asardagi bosh qahramonning och yurishi uning mavjudlikni tan olmasligi, o'z tanasi orqali norozilik bildirishini anglatadi. O'zbek tilidagi tarjimalarda bu holat ko'pincha oddiy "och yurishga majbur edi" tarzida soddalashtirilgan bo'lib, Kafka yaratgan metafizik qatlamni yo'qotadi.

Ushbu tadqiqotda Kafka metaforalari semantik, stilistik va kontekstual jihatdan tahlil qilinib, ularning o'zbek tiliga tarjimasida yuzaga keladigan transformatsiyalar lingvopoetik model asosida baholandi. Tarjimon metaforaning madaniy kodini anglab, uni milliy kontekstda poetik jihatdan yangidan yaratishi kerakligi asoslandi. Tarjimada metaforaning shaklini emas, balki uning mazmuniy va estetik vazifasini saqlash ustuvor deb topildi. Kafka ijodida metafora voqelikni ifodalash emas, balki uni qayta yaratish vositasidir. Shu bois, tarjimada Kafka metaforasini shaklan emas, balki mazmunan va poetik funktsiya asosida qayta yaratish lingvopoetik yondashuvning asosi bo'lib xizmat qilishi zarur. Bu esa tarjimonni passiv ko'chirishchi emas, balki faol estetik yaratuvchi sifatida ko'rishga undaydi.

Xulosa. Franz Kafka ijodidagi metaforalar oddiy badiiy ifoda vositasi bo'lishdan ko'ra, asarning ichki strukturasini tashkil etuvchi markaziy semantik birliklar hisoblanadi. Ular insoniy ong, jamiyatdagi begonalashuv, mavjudlik ma'nosizligi, iroda va tanani ajratuvchi psixologik darzlar kabi murakkab tushunchalarni badiiy-estetik darajada ifodalashga xizmat qiladi. Kafka metaforalarining o'ziga xosligi shundaki, ular ko'p qatlamli semantik maydonga ega bo'lib, bir vaqtning o'zida fiziologik, psixologik, falsafiy va madaniy konnotatsiyalarni birlashtiradi. Shu bois, ularni tarjimada yetkazish masalasi nafaqat lingvistik muammo, balki

estetik va madaniyatlararo rekonstruksiya muammosi sifatida ko'rilishi lozim. O'tkazilgan lingvopoetik tahlillar shuni ko'rsatadiki, Kafka metaforalarini o'zbek tiliga tarjima qilishda faqat semantik yoki grammatik muvofiqlikka asoslanish ularning chuqur ma'nodorliligini yo'qotadi. Tarjimon Kafka metaforalarning ichki poetik vazifasini tushunib, ularni yangi til va madaniy muhitda funksional va emotsional ta'sirini saqlagan holda qayta yaratishi zarur. Bunda tarjimon passiv til ko'chirishchi emas, balki madaniyatlararo poetik yaratuvchi sifatida ishtirok etadi. Metafora bilan ishlash jarayoni tarjimon uchun ikki bosqichli estetik vazifani belgilaydi: birinchidan, original metaforaning madaniy va kontekstual kodini to'g'ri anglash; ikkinchidan, uni milliy estetik kontekstda yangi poetik shaklda ifodalash. Aynan shu yondashuv Kafka matnlarini o'zbek tilida badiiy butunlikda yetkazishning asosiy sharti hisoblanadi. Ushbu tadqiqot Kafka hikoyalarining o'zbek tiliga tarjimasida poetik tafakkur, madaniy sezgirlik va lingvopoetik transformatsiyaning zarurligini asoslab berdi. Shuningdek, u tarjima nazariyasida metaforaning shakliy emas, funksional va poetik o'rnini birinchi planga qo'yish zaruratini ko'rsatadi. Bu yondashuv nafaqat Kafka tarjimalariga, balki boshqa murakkab metaforik uslubga ega mualliflar tarjimasiga ham qo'llanishi mumkin bo'lgan nazariy modelni shakllantiradi.

Shunday qilib, Kafka ijodining chuqur metaforik tabiatini tarjimada saqlab qolish — bu tilshunoslik emas, tafakkur orqali olib boriladigan ijodiy-estetik jarayondir. Tarjima bu ma'noda ikki madaniyat o'rtasida qurilgan ruhiy va poetik ko'prik bo'lib, uning mustahkamligi tarjimonning bilim doirasi, estetik sezgirligi va madaniy pozitsiyasiga bevosita bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Corngold, S. (2004). Franz Kafka: The Necessity of Form. Ithaca, NY: Cornell University Press. (Total pages: 210)
2. Eco, U. (2001). Experiences in Translation (A. McEwen, Trans.). Toronto: University of Toronto Press. (Total pages: 136)
3. Islom, J. (Trans.). (2010). Frants Kafka hikoyalari. Toshkent: Yozuvchi nashriyoti. (Total pages: 152)
4. Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (Ed.), Style in Language (pp. 350–377). Cambridge, MA: MIT Press. (Total pages: 564)
5. Kafka, F. (1915). Die Verwandlung. Leipzig: Kurt Wolff Verlag. (Total pages: 74)
6. Kafka, F. (1922). Ein Hungerkünstler. Berlin: Verlag Die Schmiede. (Total pages: 95)
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago, IL: University of Chicago Press. (Total pages: 276)
8. Larson, M. L. (1998). Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence (2nd ed.). Lanham, MD: University Press of America. (Total pages: 548)
9. Lotman, Y. M. (1990). Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Bloomington: Indiana University Press. (Total pages: 288)
10. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall. (Total pages: 292)
11. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. London & New York: Routledge. (Total pages: 353)